

EEN LEIDS GESCHENK VOOR HET JOODS WEESHUIS

[Verschenen in het *Leidsch Dagblad* van 21 september 1992]

Sedert 1890 kende Leiden een Joods weeshuis. Voordien werd er uiteraard ook al wel aan wezenzorg door de Leidse Ned. Israëlitische gemeente gedaan, maar de opening van het Centraal Israëlitisch Wees- en Doorgangshuis betekende een grote verbetering. Dankzij een grote schenking van geloofsgenoten kon al een jaar later een eigen pand betrokken worden. Dit op de Stille Rijn nr. 4 gesitueerde pand was voordien wolpakhuis en in vroeger eeuwen brouwerij geweest en bleek ondanks alle moeite niet geschikt als weeshuis voor een flink aantal kinderen. Al in 1900 velden twee deskundigen een duidelijk vonnis: verbouwen had geen zin en was gedeeltelijk zelfs onmogelijk. De regenten konden dan ook niet anders dan besluiten om te verhuizen. In 1903 slaagden zij erin een flinke lap grond buiten de stad aan de Cronesteinkade/Roodenburgerstraat te kopen van architect W.C. Mulder. Maar daarmee waren hun financiële middelen voor een goed deel uitgeput. Dit noopte om eens te kijken of andere middelen tot hetzelfde doel zouden kunnen leiden. Zo werd bestudeerd of overbrenging van het weeshuis naar Amsterdam mogelijk was, maar daaraan kleefden te veel bezwaren. Fusie met een soortgelijk instituut in Utrecht werd na rijp beraad eveneens verworpen en ook een samengaan met de weeshuizen te Den Haag en Rotterdam bleek onwenselijk. Kortom, het centrale weeshuis zou in Leiden blijven.

Bouw

Aan de opvolger van Mulder, de eveneens bekende architect Bernard Buurman, die overigens aan de andere kant van de Roodenburgerstraat woonde, werd opdracht gegeven om een ontwerp te maken. Hij deed dat samen met de Amsterdamse architect M. Oesterman. Zij raamden de kosten op 100.000,-- voor alleen de bouw, en het spreekt vanzelf dat het grote inspanningen zou kosten om dit bedrag onder de geloofsgenoten van heel Nederland bijeen te sprokkelen. En dan zou alleen het gebouw er nog maar staan, terwijl de inrichting ook nog heel wat zou gaan kosten. Maar de regenten, vooral in de personen van prof.dr. J.L. Palache als voorzitter en mej. C. van Loen als secretaris, wisten nog andere middelen. Zij zorgden ervoor dat zich een comité uit Leidse ingezetenen vormde, dat zich ten doel stelde in Leiden gelden bijeen te brengen om daarvoor "als een blijvende hulde der Leidsche burgerij aan H.H. Regenten aan te bieden de meubilering en inrichting van één of meer zalen in het nieuwe gebouw. De bedoeling is het te doen zijn een Leidsch geschenk, bijeengebracht door Leidsche burgers en vervaardigd in Leidsche werkplaatsen, omdat het weeshuis hier gebleven is en dus een Leidsche instelling blijft." Zoals gebruikelijk kwam er een Eere-comité, waarin vanzelfsprekend zitting namen de burgemeester en alle wethouders, de president-curator en rector-magnificus van de Universiteit, enkele predikanten en de R.K. deken van Leiden, de hoofdredacteuren van de Leidse kranten en andere belangrijke Leidenaren. Er kwam ook een Uitvoerend comité, onder voorzitterschap van wethouder Goslinga en met als secretaris Is. Leman, lid van het dagelijks bestuur van het Centraal Israëlitisch Wees- en Doorgangshuis. Dit comité ging nu gelden inzamelen en hoewel niet achterhaald is hoeveel de Leidenaren voor het Joods weeshuis offerden, het was genoeg om de inrichting van de eetzaal ervan te kunnen betalen. Ook in Den Haag was een propagandacommissie werkzaam en die zorgde voor de inrichting van een "Haagsche zaal". De bouw zelf verliep voorspoedig: op 21 maart 1928 was die voor f 89.447,-- gegund aan A.J. de Later en P.H. Meyers uit Leiden, de vier hoekstenen konden op 18 juni 1928 gelegd worden en precies een jaar later vond de ingebruikneming plaats.

Tuin

Naast de door de Leidse en Haagse commissies bewerkstelligde giften kwamen er van diverse zijden nog meer geschenken, zoals de voordeuren waarin de Davidsster verwerkt is, bekostigd door mw. Hertogs-Hijman uit Arnhem. Maar zeker zo belangrijk was de (bijna) gratis aanleg van de tuin. In het Leidse Eere-comité had ook de hortulanus van de Hortus Botanicus, E.Th. Witte, zitting. Naast hortulanus was hij ook voorzitter van de Afdeling Leiden van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde. In die functie ontving hij op 15 mei 1928 een briefje van Is. Leman. Deze wees op de gunstige invloed ("opvoedende kracht") van een mooi aangelegde tuin, terwijl het gebouw zonder een tuin ook niet goed tot zijn recht zou komen. En daarom verzocht hij te bewerkstelligen dat de leden van de Maatschappij zich met de aanleg zouden willen belasten. "Wij weten ook, dat het philanthropisch gevoel Uwer leden dusdanig ontwikkeld is, dat U deze aanvraag in ernstige overweging zult willen nemen". Gelukkig was dit inderdaad zo en een paar maanden later kon Witte meedelen dat de leden ingestemd hadden met het voorstel. In ieder geval zou men zorgen voor een gratis ontwerp en de vaste planten en zaden voor de borders en muurtuintjes. Verder zou

men pogen het voor de grasvlakten benodigde graszaad tegen verminderde prijs te krijgen, evenals de heesters.

De winter van 1928/29 was zeer streng; het was niet voor niets de winter dat het Stadhuis afbrandde. In maart 1929 deelde Witte mede dat de kwekerijen grote verliezen geleden hadden, zodat niet gegarandeerd zou kunnen worden dat alles gratis zou blijven. Maar wanneer er voor gezorgd werd dat de terreinen plantklaar gemaakt werden en er een paar werklieden waren, dan zou in ieder geval de beplanting onder toezicht van leden van de Maatschappij gratis gebeuren. En toen volgde het gebedel door Witte bij Leidse en Boskoopse bedrijven. Van diverse Leidse kwekers kreeg hij materiaal, maar de Boskoopse kweker J.H. van Straaten van Nes wees erop dat er daar niet zoveel kwekers van bloemheesters waren en verwees naar de voorzitter van de afdeling Boskoop van de Maatschappij. Maar helaas deelde die al spoedig mede, dat hij niet geloofde dat er collega's bereid zouden zijn gratis plantmateriaal te verstrekken, niet alleen gezien de grote stroppen door de strenge winter, maar ook omdat er al zo'n twintig soortgelijke instellingen waren die al gratis planten kregen. Op 6 mei deelde Buurman mee dat er geplant zou kunnen gaan worden. Dit gebeurde, maar een paar weken later schreef Buurman dat hij, hoe dankbaar ook voor wat tot stand gekomen was, het nog maar mager vond en in de buitenborders en eventueel aan de achterkant wat meer beplanting dan alleen zaaibloemen zag. Hij dacht aan wat seringensoompjes, serasus, ribes, gouden regen, berkjes, meidoorn, prunus en dergelijke, en langs de achterkant iets dat in de zomer wat schaduw gaf, zoals een rij rode meidoorn. Hij begreep uiteraard wel dat te veel gevraagd zou zijn gezien de al betoonde offerzin, en bood aan om tot $\square$ 500 te willen betalen. Ook vroeg hij nog wat Witte dacht van rode wingerd tegen de gevels. We weten dat de beplanting inderdaad verbeterd is, maar het antwoord op de laatste vraag is door Witte mondeling gegeven, zodat dat niet bekend is. Hoe dan ook, de inspanningen van het bestuur van de Maatschappij van Tuinbouw en Plantkunde hebben tenslotte geleid tot een prachtig aangelegde tuin, waar het Weeshuis zeker trots op kon zijn. Daarmee hielp het zijn naam, Machseh Lajesoumiem, dat is Toevlucht voor wezen, inhoud te geven. Helaas hebben de wezen slechts tot maart 1943 van de tuin kunnen genieten. De hele bevolking van het weeshuis werd toen op transport gesteld naar Westerbork en slechts een gering aantal heeft de oorlog overleefd. Het gebouw deed later nog dienst als doorgangshuis, In 1951 werd het gekocht door de gemeente voor f 122.500,-- en deed daarna dienst als school en als huisvesting van de GGD.

P.J.M. de Baar